
ביקורת הביקורת

Author(s): מרדכי ברזיל

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. א (תשנ"א), pp. 91-92

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70037407>

Accessed: 04/12/2011 09:05

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ביקורת הביקורת

מאת מרדכי ברויאר

בחוברת ציון, נח, ג (תש"ן), עמ' 355–357, התפרסם מאמר ביקורת מאת שלמה איידלברג על ספרו של ישראל י' יובל, חכמים בדורם, ירושלים תשמ"ט. במאמר זה נפלו טעויות ואי-הבנות המחייבות תיקון והבהרה. אורשה נא לעמוד על הבולטות שביניהן.

(א) מחקרו של יובל הוא מחקר פרוסופוגראפי, ועל כך הצהיר המחבר בהקדמת הספר במפורש. הוא קבע, 'שעניינה של הפרוסופוגראפיה הוא באיסוף וברישום מידע על אנשים במגזר חברתי מסוים' (עמ' 2). אף הוא לא הסתיר את אופיו המסוים של המגזר החברתי שאותו יצא לחקור, אלא הודיע ברורות: 'בחיבור זה נודעת חובה יתירה דווקא לדמויות ה"אפורות" שמקרב מעמד הרבנים' (עמ' 3–4). הווה אומר, יובל הודיע מראש שאין פניו לעיסוק באישי הרבנות הדגולים והידועים למדי, אלא לתיאור החברה היהודית בזמן מסוים ובאיזור מסוים, כפי שהיא משתקפת דווקא מבין דמויותיהם ומעשייהם של רבנים מן השורה השנייה והשלישית. רבנים אלה, עם שלא היו מבין גדולי הדור, הרי שהיו חלק נכבד של המנהיגות הרוחנית. בדברי הביקורת מתעלם איידלברג פעמים הרבה מן ההנחות האלה, ויוצא שהספר דן ב'חטים' ואילו הביקורת טוענת ב'שעורים'.

(ב) בהקשר זה יש לעמוד על טענה מוזרה. איידלברג טוען כי 'קנה המידה שבו השתמש [יובל] לבחינת מעמדם [של החכמים] הוא מספר ספריהם שראו אור... החכמים שספריהם לא נדפסו – מקומם נקבע בין "האפורים" ' (עמ' 355). להבחנה זו אין אחיזה לא בהקדמה לספר ולא בגוף הספר. בספר נכללה ביוגרפיה ארוכה של ר' מנחם ציון – שספרו 'הציוני' כבר נדפס בשנת 1559; כך דן הספר באריכות בר' זלמן מסנקט גואר – דמות 'אפורה' לכל הדעות – שספרו 'מנהגי מהרי"ל' הוא הספר הנדפס ביותר באותה תקופה.

(ג) ומעניין לעניין באותו עניין. איידלברג מוצא מקום לטענה: 'המחבר לא ראה מקום להקדיש דברים מיוחדים למוסד "המנהג"', אשר תפס במאה הט"ו מקום נרחב וחשוב בחברה היהודית בגרמניה' (עמ' 356). המעין בתוכן העניינים של הספר נוכח לדעת, שעל פי עיקר תוכנו ומבנהו של הספר לא היה שום טעם לייחד בו את הדיבור על 'מוסד ה"מנהג"' בפרק עצמאי. דיון נפרד במוסד ה'מנהג' לא יכירנו מקומו במחקר פרוסופוגראפי. לעומת זאת, מבט חטוף במפתח העניינים יוכיח למעיין שנושא המנהג מופיע בספר בעשרות עמודים, שכן דווקא צוערי הרבנים וחובשי בית המדרש שלא הגיעו לדרגת מורה הוראה לרבים עסקו בליקוט המנהגים ובפירוטם (וראה הקדמת ר' יוסף בן משה מהכשטט ל'לקט ישר'). זאת ועוד, מי שעקב אחר המחקרים על יהדות אשכנז שנתפרסמו בשנים האחרונות, ובייחוד עבודותיהם של ישראל תא-שמע ואברהם גרוסמן, לא יכתוב על זיקתם המיוחדת, כביכול, של יהודי אשכנז במאה הט"ו למנהגים, כדרך שכתבו גרץ וגידמן בשעתם. דברים שפרסמו החוקרים בני דורנו על מקום המנהג בחברה האשכנזית מראשית תולדותיה עשויים לערער מוסכמה זאת.

(ד) בעמ' 356 מצטט איידלברג משפט אחד מן הספר (עמ' 5), וטוען כנגד יובל שיש במשפט הזה מן

ההפרזה. לדידו, 'ראיית יהודי גרמניה בימים ההם (ההדגשה שלי – מ"ב) כממושמים... אינה תואמת את המציאות העולה מהספרות הרבנית'. והנה, לא זו בלבד שבמקום המצוטט כתב יובל בפירושו: 'על דרך ההפלגה ניתן לומר', אלא שאידלברג כותב (בצדק) 'בימים ההם', ואילו יובל כתב את המשפט המצוטט לא ביחס לימים ההם (המאה הט"ו) אלא ביחס 'לעם היהודי' בכללו ובכל התקופות. לגבי המאה הט"ו דן יובל באריכות (ובייחוד בעמ' 394 ואילך) במשבר הרבנות שהתרחש אז, ושנתן את אותותיו, בין השאר, ברפיון המשמעת כלפי הרבנים.

(ה) יובל ניסה לפתח את התיזה, שיש הקבלה בין התמסדות הרבנות לבין התפתחות הגילדות הנוצריות והנטייה לפרופסיונליזאציה במוצאי ימי הביניים (עמ' 336 ואילך). איידלברג כותב (עמ' 356, סמוך לדברי תוכחתו ליובל: 'אבל הנחה זו מחייבת ביסוס!'): 'גם הניסיונות למצוא קווי דימיון בין סדרי הרבנות לנימוסי הגילדה הנוצרית, ובין הרבנים לרופאים הגרמניים ולאנשי המשפט הנוצריים, אינם עולים בקנה אחד עם רוח התקופה'. ניתן לחלוק על נקודה זו או אחרת בדיונו של יובל על נושא זה, אבל אין להשלים עם השגתו הכוללנית של איידלברג, ומה גם שאין היא מלווה בביסוס עובדתי-היסטורי. לאיזו 'רוח תקופה' כיוון המבקר? אם כוונתו לרוח התקופה של החברה היהודית, העלה באוב את רוחה של חברה יהודית סגורה ומסוגרת שלא היתה בנמצא. אם כוונתו לרוח התקופה בחברה הנוצרית, או אז הוא חולק על מוסכמות המחקר ההיסטורי כפי שבאו לידי ביטוי בהגדרתו של מאקס ובר. הלה תיאר את מוצאי ימי הביניים כתקופה שבה 'כל עיסוק הופך למקצוע'. במאמרי על 'הסמיכה האשכנזית' (ציון, לג [תשכ"ח], עמ' 15–46) עמדתי על התופעה הבולטת, שהנהירה אחרי התארים (מורנו, חבר, גדול הדור וכיוצ"ב) גוברת ביהדות אשכנז בשעה שהיא שולטת גם בחברה הנוצרית.

(ו) טיבן של ה'עובדות' המעטות שבהן תומך איידלברג את יתדות ויכוחו עם יובל בעניין הרבנות במאה הט"ו יודגם באחת. הוא כותב: 'גם ראשי ישיבה קיבלו את פרנסתם מידי ה"קהל" ' (עמ' 356). אין דבר רחוק יותר מן האמת ההיסטורית מאשר קביעה זו. ראשי ישיבות אשכנז במאה הט"ו – ורבים היו – קיבלו כספים מקרנות הצדקה וההקדשים של הקהל 'להספקת הבחורים' (מנהגי מהרי"ל), ובשום אופן לא לפרנסת עצמם. הם בעצמם התפרנסו כדרך שכל אנשי הקהילה התפרנסו (ראה לדוגמה: תרומת הדשן, סי' שמב), וכן מת'לומי הבחורים שהתאכסנו בביתם. לאחדים מביניהם היו הכנסות אחרות. אך על איש מהם לא נודע שקיבל את פרנסתו מן הקהל.

(ז) בין השגיאות העובדתיות שיצאו מלפני המבקר אציין עוד אחת מסוג אחר: בעמ' 355 הוא כותב, שר' נתן איגר ור' אהרן בלומלין פעלו במחצית השנייה של המאה הט"ו, ולא היא. שניהם נפטרו שנים רבות לפני שנת 1450.